

Monetaire transitie als sleutelement van een ecologische economie

Anne Snick & Hugo Wanner

Zowat alle analyses zijn het erover eens dat het economische systeem aan de basis ligt van de grote ecologische rampen van vandaag. Heel wat ondernemers zoeken daarom naar innovatieve productiewijzen of diensten, met minder schade voor het milieu als doel. Toch blijven ze deze 'circulaire' initiatieven inbedden in dezelfde economische logica, met private winst, concurrentie en groei als oogmerk. Wat verklaart deze paradox? In het huidige geldsysteem lijken de banken het monopolie op de creatie van geld te hebben. Zij bepalen de regels waaraan je moet voldoen om krediet te krijgen, en achten activiteiten die schadelijk zijn voor het milieu vaak 'rendabeler' dan initiatieven die dat niet doen, en dus krijgen die laatste geen krediet. Nochtans is het alternatief voorhanden, alleen is het nog te weinig gekend en verspreid. Dit artikel laat u een aantal monetaire innovaties zien die voor een echte transitie naar een ecologische economie onontbeerlijk zijn.

'Kun je de zon patenteren?'

In 1955 ontwikkelde Dr. Salk van Pittsburgh University een vaccin tegen polio, een ziekte die toen in de VS als de grootste bedreiging voor de volksgezondheid werd gezien. Hij weigerde er een patent op te nemen, en toen hem gevraagd werd waarom, antwoordde hij: 'Kun je de zon patenteren?' De boodschap was helder: in een noodsituatie primeert het algemene belang boven privéwinst.

Ook de ecologische en sociale crisissen die we vandaag kennen, zetten aan tot onderzoek en innovatie. Over de oorzaak van grote problemen als klimaatwijziging en verlies van biodiversiteit zijn zowat alle analyses het eens: het huidige economische systeem leidt tot uitputting van de planeet en vernieling van ons ecosysteem. Dat destructieve economische stelsel is ontstaan na twee industriële revoluties en kreeg zijn neerslag in gevestigde productiewijzen en -technieken, materiaalstromen, arbeidsrelaties, bedrijfsvormen, wetgeving, verdienmodellen, indicatoren, consumptiepatronen enzovoort. Maatschappelijke en milieukosten werden eenvoudigweg als externaliteit beschouwd (dus 'niet meegerekend'), waardoor dit model succesvol leek. Dat alles speelt zich vandaag bovendien af op mondiale schaal, tussen landen en continenten met zeer ongelijke wetgevingen op sociaal en milieuvlak. Dat maakt het onmogelijk het systeem als geheel in kaart te brengen, laat staan bij te sturen.

Maar het besef groeit dat er iets moet gebeuren, en heel wat bedrijven investeren vandaag in de ontwikkeling van innovaties die tot meer circulaire productieprocessen leiden, met winst voor zowel het bedrijf als de planeet voor ogen. Maar dan blijkt dat ze die levensnoodzakelijke innovaties toch weer door patenten afschermen. Dit is paradoxaal: als het doel is om diensten of productiewijzen te verspreiden die niet schadelijk zijn voor de planeet en de mensheid, dan zou het toch logischer zijn om die kennis zo breed mogelijk – als 'gemeengoed' – te delen?

Waarom gaat het privébelang toch weer primeren boven de planetaire visie?

‘Patenten geven bedrijven de garantie dat niemand anders ongestraft munt kan slaan uit hun producten. Op die manier worden bedrijven gestimuleerd om te investeren in onderzoek en ontwikkeling’

Bedrijven hebben geen interesse in niet-gepatenteerde uitvindingen, want die brengen geen winst op. Kennis is business, en zelfs innovaties die (door de economie veroorzaakte) ecologische problemen willen aanpakken, worden door diezelfde economische

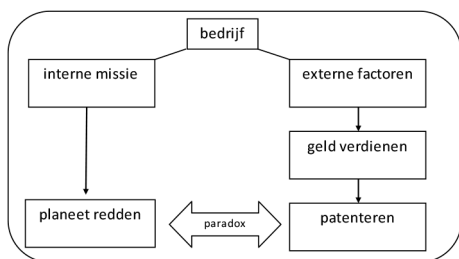
mechanismen aangestuurd. Naast de interne bedrijfsmissie (‘bijdragen tot een betere planeet’) is er een externe (economische) logica die bepaalt wat een bedrijf moet doen om overeind te blijven, en dat blijkt dwars tegen die missie in te gaan..

Zelfs in de ecologische economie wordt die externe logica nauwelijks in vraag gesteld. Men beperkt zich tot het veranderen van enkele elementen uit het complexe economische systeem (bv productiewijzen en –technieken of materiaalstromen), maar laat andere aspecten ongemoeid. Het doel blijft om de eigen producten of diensten

in concurrentie met andere bedrijven te kunnen slijten, consumenten zoveel mogelijk te laten kopen en aandeelhouders winst te leveren. Men blijft ervan uitgaan dat economie per definitie groei moet genereren, al weet men best dat de planeet niet groeit.

Die groei dwang heeft alles met het geldsysteem te maken. Geld is een sociale constructie en kan dus in principe bijgestuurd worden: er staan geen natuurwetten in de weg. Het is dan ook verbijsterend dat er zo weinig aandacht besteed wordt aan de monetaire hefboomen die voor de transitie vereist zijn.

Groei dwang heeft alles met het geldsysteem te maken. Geld is een sociale constructie en kan in principe bijgestuurd worden: er staan geen natuurwetten in de weg. Het is verbijsterend dat er zo weinig aandacht besteed wordt aan de monetaire hefboomen die voor de transitie vereist zijn.

Een voorbeeld kan deze paradox illustreren. Stel dat een afvalmaatschappij een strategie ontwikkelt om de burger te stimuleren minder papier te verbruiken. Dit is in lijn met haar missie om bij te dragen tot een oplossing voor de afvalproblematiek, of om ontbossing, transport en klimaatopwarming tegen te gaan. Maar indien oud papier voor die maatschappij tevens een bron van inkomsten is – een grondstof die ze aan recyclagebedrijven kan verkopen – dan snijdt ze in haar eigen vel. Papierconsumptie is dus tegelijk schadelijk voor het milieu én goed voor het afvalbedrijf. Een onderneming heeft geld nodig om te functioneren, en dus wordt oud papier (grondstof) toch een ‘bron van geld’ dat moet groeien, en niet langer een ‘natuurlijk hulpmiddel’ waarvan er best zo weinig mogelijk in omloop komt.

Transitie is dus onmogelijk zolang het heersende geldsysteem als dé norm blijft gelden. Ondernemingen in de ecologische economie moeten zich met andere woorden ook afvragen met welk ruilmiddel ze hun transacties zullen regelen. Ook op dat vlak zijn er immers keuzemogelijkheden voorhanden, en die keuze heeft een beslissende invloed op de mate waarin een bedrijf werkelijk ‘ecologisch’ kan functioneren.

Het geldsysteem als sociale constructie met grote impact

Zowat alle analyses van de grote problemen redeneren in termen van geld. Zo berekent men de ‘kostprijs’ (in geld) van milieumaatregelen, of bekijkt men of een duurzamere bedrijfsvoering niet meer winst oplevert. Kunnen we het ons permitteren om een koraalrif te behouden als het storten van baggerzand daar veel geld zou opbrengen? Is het economisch zinvol om een regenwoud te sparen indien een bedrijf daar een fortuin kan verdienen door grondstoffen te ontginnen? Kunnen we het maken om een autobedrijf te sluiten als daar zoveel jobs (en gezinsinkomens) van afhangen? Als we ‘geld’ zeggen, denken we vanzelf aan euro’s (of andere ‘nationale munten’, zoals dollars, yen, enzovoort). Dat is een ruilmiddel dat door private banken in omloop wordt gebracht onder door hen gestelde voorwaarden. Doorheen de geschiedenis zijn er echter zeer diverse middelen gebruikt om economische transacties te regelen, vaak naast elkaar. Zo fungeerden tijdens de oorlog sigaretten als geld, ook onder mensen die zelf niet rookten maar die erop vertrouwden dat ze met die stokjes iets konden kopen waar ze wel nood aan hadden.

Ondernemingen in de ecologische economie moeten zich afvragen met welk ruilmiddel ze hun transacties zullen regelen. Die keuze heeft een beslissende invloed op de mate waarin een bedrijf werkelijk ‘ecologisch’ kan functioneren.

Geld is een afspraak binnen een gemeenschap om iets als ruilmiddel te gebruiken. Zolang de gemeenschap die afspraak aanvaardt (of zolang er machten zijn die dat opleggen, bijvoorbeeld door er belastingen in te heffen) en zolang men erop vertrouwt dat het ruilmiddel zijn functie (en dus waarde) behoudt, kan om het even wat als geld dienen. Ooit gebruikte men schelpen, scherven, goud of munten in andere metalen. In het recente verleden verschenen bankbriefjes ten tonele, en vandaag gaat het om digits op een bankaccount. Die komen in omloop en circuleren onder voorwaarden die door de banken zelf worden bepaald. Zij beslissen welke ondernemingen of initiatieven krediet krijgen, en sturen zo het gedrag van burgers en bedrijven.

Economische handelingen die de planeet en het sociale weefsel schade toebrengen worden nu financieel beloond, terwijl plannen om het ecologisch of sociaal rechtvaardiger aan te pakken, vaak als ‘niet rendabel’ worden afgevoerd en geen krediet krijgen, zodat ze ook niet van de grond komen. Of ze worden als ‘risicovol’ (in termen van monetaire opbrengst) beschouwd en krijgen strengere voorwaarden opgelegd, wat hun kans op falen nog vergroot.

Het klopt dus niet dat dit geld een neutraal ‘middel’ is om onze economie gesmeerd te laten lopen; het is immers zelf het doel van al ons economisch handelen geworden, ten koste van de levenskwaliteit.

Het verbazende is dat we dat aanvaardden, dat we ons neerleggen bij een systeem met een zo destructieve dynamiek, terwijl we net zo goed zouden kunnen beslissen om naar een zinniger transactiemiddel over te schakelen. Natuurlijk is het niet doenbaar om

het bestaande geldsysteem in één keer af te schaffen en door iets anders te vervangen, maar het is cruciaal dat we niet langer accepteren dat bankengeld het enige ruilmiddel zou zijn waarmee we transacties kunnen regelen, dat banken met andere woorden het monopolie op geldcreatie houden..

Naast bankengeld kunnen we (moeten we) andere ruilsystemen ontwerpen die niet in strijd zijn met onze (ecologische en sociale) missie en doelen, maar deze juist faciliteren en zo de smeerolie van een ecologische economie kunnen worden. Deze keuzemogelijkheid is vandaag voorhanden, maar het belang daarvan wordt nog te weinig erkend.

In feite kennen we allemaal wel meerdere ‘muntsystemen’. We hebben bijvoorbeeld getrouwheidskaarten van supermarkten of vliegtuigmaatschappijen op zak. Telkens

als we bij het betrokken bedrijf iets kopen, ontvangen we punten op onze klantenaccount. Als we genoeg punten hebben, kunnen we daar dan weer iets mee kopen. Strak afgelijnde voorwaarden bepalen welke producten we wel of niet kunnen kopen, en binnen welk tijdsbestek. De meesten van ons hebben er geen moeite mee om meerdere dergelijke puntensystemen te gebruiken; complementaire munten zijn dus al ingeburgerd.

Meestal gaat het om waarderingssystemen die de consument motiveren om een bedrijf trouw te blijven. Dezelfde principes en technieken worden evenwel meer en meer gebruikt om andere doelen

te realiseren, bijvoorbeeld om lokale productie en consumptie (de korte keten) te stimuleren, om recyclage of openbaar vervoer te promoten, doelen die niet commercieel maar ecologisch of sociaal van aard zijn. Toch blijven deze initiatieven nog marginaal, en worden onvoldoende als cruciale schakel voor een ecologische economie gezien.

Naast bankengeld kunnen we (moeten we) andere ruilsystemen ontwerpen die niet in strijd zijn met onze (ecologische en sociale) missie en doelen, maar deze juist faciliteren en zo de smeerolie van een ecologische economie kunnen worden. Deze keuzemogelijkheid is vandaag voorhanden.

Virtuele geldcreatie met positieve interest

Hoe komt geld in omloop? Euro’s (of andere nationale munten) worden door private banken gecreëerd in de vorm van een schuld. Het is niet zo dat alleen gespaard geld in leningen wordt omgezet. De bank kan een bedrag aan spaargeld meerdere keren in de vorm van een lening uitgeven. De duizend euro die ik op de bank heb staan, kan meerdere keren worden uitgeleend aan andere klanten. Omdat hierin het verdienmodel van de bank zit – uitlenen om hierop te verdienen – zet dit hen ertoe aan zo veel mogelijk uit te lenen en zo ontstaat een exponentiële kredietgroei. Geld kan eindeloos groeien omdat het enkel een cijfer is, en getallen zijn eindeloos. Het probleem is dat de klant (bedrijf, burger) zijn lening wel moet terugbetalen door in de reële economie te participeren. Zo zet de groei van kredietgeld ook de reële economie aan tot exponentiële groei, en dat op een planeet die begrensd is en niet groeit. De economie wordt niet langer aangestuurd door de reële noden van mensen, maar door het winststreven, en overstijgt zo het regenererend vermogen van het ecosysteem.

Een tweede mechanisme wat bankengeld nefast maakt, is dat het met positieve interest gepaard gaat. Om de interest op zijn lening te genereren, beschikt de klant niet over de bevoegdheid om zelf bijkomend geld te creëren (dat is valsemunterij). De enige plek waar hij dat ‘meer’ kan halen, is bij andere actoren in het economische veld. Vanwege

de rente is het dus 'rationeel' je eigenbelang centraal te stellen en anderen als concurrenten te zien. Wie een hypotheek over dertig jaar lopen heeft, betaalt mogelijk twee tot drie keer het geleende bedrag terug. Daarom zijn we steeds weer verleid om dat goedkope T-shirtje uit Bangladesh of die spotgoedkope biefstuk uit de supermarkt met de 'rode prijs' te kopen. Geld wordt door het rentemechanisme 'schaars' gemaakt, en zet ons allen in concurrentie. Rente is de prijs die de klant betaalt om geld ter beschikking te krijgen, en een constante positieve rente wijst dus op een permanent tekort aan geld.¹ Alle partijen hebben er – binnen dit systeem – belang bij goedkoop te produceren, in massale hoeveelheden te verkopen, en producten, diensten of arbeid van anderen aan een zo laag mogelijke prijs te bemachtigen. Geld verwerven wordt doel op zich. De doorslaggevende vraag wordt onvermijdelijk 'hoeveel iets kost of opbrengt'.

De indruk ontstaat dat een gezond milieu, schoonheid, een rechtvaardig loon of sociale cohesie zaken zijn die men zich niet kan veroorloven. Om zo goedkoop mogelijk te produceren, kan een bedrijf verhuizen naar landen met lage lonen of minder strenge milieuwetgeving; zo ontstaat wereldwijd transport van goederen die op zich (los van de financiële winstoverwegingen) net zo goed hier gemaakt kunnen worden. De impact op het sociale weefsel en het leefmilieu is enorm. Het streven naar winst wordt zo overheersend dat men op de duur geld gaat zoeken waar het niet is. Zo heeft men in de aanloop naar de crash van 2008 massaal aan arme families woningkredieten verstrekt, in de eerste periode aan gunstvoorwaarden, maar vervolgens aan een hoge interest die zogenaamd het risico van de kredietverstrekker moest indekken maar in feite juist wanbetalingen veroorzaakte.

De jacht op geld dwarsboomt de functie van de reële economie en zet de deur wijd open voor speculatie. Wie 'slim' is, koopt bijvoorbeeld woningen op en laat ze een tijd leeg staan, wachtend tot de prijs stijgt om ze dan met winst te verkopen. De 'reële' economische functie van huizen (mensen onderdak bieden) wordt ondermijnd door het winststreven van wie al geld op overschot heeft, terwijl mensen met een normaal of laag inkomen zich geen woonst meer kunnen veroorloven.

De druk om zo winstgevend mogelijk te zijn zit dus ingebakken in het geldsysteem en staat los van de missie van het bedrijf of het morele gehalte van de ondernemer. Het balanceren van financiële en ethische waarden is voor bedrijven op zijn best een precieze evenwichtsoefening, en in het slechtste geval iets waartegen ze zich door actief lobbywerk verzetten² – tenzij ze ook andere geldsystemen gaan hanteren.

Een internet vol alternatieven

Dit kunst- en vliegwerk van bedrijven en overheden toont aan dat het uiterst moeilijk is om de actuele uitdagingen binnen het bestaande systeem op te lossen³ en dat een grondige paradigmawissel zich aandient. Iets gelijkaardigs deed zich eeuwen geleden voor in de sterrenkunde, die er lange tijd van uitging dat de planeten cirkelvormige bewegingen rond de zon maken. Op basis van die idee berekende men waar de planeten op een bepaald tijdstip aan de hemel te zien zouden zijn. Toen dat niet bleek te kloppen, gingen wetenschappers het model verfijnen door bovenop de cirkels bijkomende cirkels (epicykels) te tekenen⁴. Men liet de norm van de cirkel dus niet los, maar 'verbeterde' het model via marginale correcties. Pas toen Kepler met elliptische banen op de proppen kwam, kon men de beweging van de planeten exact voorspellen en had het cirkelmodel afgedaan.

Het lijkt alsof we vandaag in eenzelfde situatie zitten. We weten dat het ‘groeïend geldmodel’ niet werkt, maar in plaats van het los te laten, voegen we er kleine correcties aan toe in de vorm van milieunormen, herverdelingsmechanismen, ethische principes, quota, streefdoelen of heffingen. Dit alles gebeurt in de verwachting dat dit de cirkel weer rond zal maken en de economie kan blijven groeien zoals het virtuele (exponentieel toenemende) geld dicteert, zonder schade aan de planeet of aan het sociale weefsel.

Zolang bankengeld als enige transactiemiddel gezien wordt, blijven bedrijven en politici – ook als ze op duurzaamheid gericht zijn – onvermijdelijk in de groeilogica gevangen⁵. De mens lijkt met andere woorden gegijzeld door een systeem dat hij zelf heeft bedacht. Zolang dat besef niet doordringt, blijven we het milieu benaderen als middel voor het genereren van steeds meer geld⁶. Innovatie voor transitie vereist dus niet alleen de ontwikkeling van producten of diensten met meer respect voor de natuur. Echte transitie is maar mogelijk als men ook loskomt van de (door het geldsysteem opgelegde) dwanggedachte dat die productie in stijgende lijn moet gaan om de financiële positie van het bedrijf te verzekeren.

Geldsystemen die de reële productie niet aanjagen (via rente), maar die op lokale schaal een zinvol gebruik van alle (menselijke en natuurlijke) hulpmiddelen faciliteren, dragen hiertoe bij. In het kader van de ecologische economie zijn complementaire munten dus geen nieuwe gadget of niche om winst te creëren. Daarin verschillen ze van complementaire munten met commerciële (getrouwheidskaarten) of speculatieve doelen (zoals bitcoins). Het zijn hefboomen om op radicaal andere manier economische transacties vorm te geven. Sommige technieken van commerciële of speculatieve munten kunnen daarbij zeer goed bruikbaar zijn, maar wat ‘ecologisch’ geld typeert, is dat het geen (speculatief) doel op zich is, en niet een bijkomende boost voor het klassieke geldsysteem beoogt (klantenbinding en winstgroei), maar ontworpen wordt als een middel dat in dienst blijft van het doel dat een gemeenschap (van lokale bedrijven, overheden, burgers en organisaties) zich stelt. Geld hebben kan daarbij nooit (als streefdoel op zich) beloofd worden, en daarom hanteren die munten zelden of nooit een positieve interest.

Dergelijke alternatieve systemen zijn vandaag – dankzij het internet – aan een steile opmars bezig. Onnodig te zeggen dat het om initiatieven gaat die tegen de stroom in zwemmen, en dus veel moeite moeten doen om aan de nodige middelen te geraken. Zolang een nieuw geldsysteem niet tot volledige maturiteit gekomen is, blijft het afhankelijk van klassiek geld om de nodige menskracht en technologie te financieren. Uiteraard zijn de banken niet geneigd dat als rendabele investeringen te beschouwen, en dus zijn die initiatieven in grote mate afhankelijk van de steun van stichtingen, overheden of burgers.

Toch is het een trend die niet meer te keren is⁷. Het internet deed de klassieke muziekindustrie (ondanks aanvankelijke maatregelen tegen piraterij) naar andere modellen zoeken, in een breed onlinelandschap waarin jonge muzikanten hun kunst ook gratis verspreiden. Wikipedia verwees de klassieke encyclopedieën naar de prullenbak door de kennis van een grote massa mensen bijeen te brengen en op het internet te gooien. Burgers vinden elkaar via apps en websites om spullen en diensten, kamers en auto’s te delen, zonder dat daar bankengeld bij te pas komt. Veel van die kringen hanteren hun eigen muntsysteem, met regels die ze ontwerpen in functie van hun noden en doelen⁸.

Veel dergelijke innovaties leiden tot een kantelpunt waardoor het oude systeem uit het zadel wordt gelicht; bedrijven die niet mee evolueren zetten zichzelf binnen

afzienbare tijd buiten spel, zoals destijds Nokia en Kodak. Door de toenemende druk op het klimaat beginnen bijvoorbeeld grote investeerders (zoals pensioenfondsen) te desinvesteren in fossiele brandstoffen. Elektrische wagens van Tesla, Google en Apple bewijzen hun waarde. Voor klassieke auto- en energiebedrijven wordt het op een gegeven moment niet meer rendabel om in fossiele technologie of dieselmotoren te investeren, en dan hebben ze nog slechts de keuze tussen aanpassen of opdoeken. Als burgers dan nog bijkomend auto's delen, wat tot een daling van het aantal wagens en van gereden kilometers leidt, staat het klassiek groeiemodel helemaal onder druk (maar wint het milieu).

Hetzelfde gebeurt met geldsystemen. Burgers en lokale overheden ontwikkelen hun eigen muntkringen, en het internet laat toe om deze ervaringen en de onderliggende technologie razendsnel te delen en te verbeteren⁹. Het is duidelijk dat er vandaag volop geëxploreerd en geëxperimenteerd wordt met andere economische modellen, dat thema's als eigendom, arbeidsrelaties en geldcreatie vaak radicaal innovatief worden invuld en dat daarvoor stilaan ook de wettelijke kaders worden verkend.¹⁰

Zo werd in Frankrijk in juli 2014 een wet gestemd die organisaties in de sociale en solidaire economie toelaat hun eigen muntsysteem te ontwikkelen. In Brixton, een wijk in de omgeving van Londen, kunnen lokale bedrijven een deel van hun belastingen in het lokaal gecreëerde geld betalen. Op het moment dat er voldoende complementaire (ecologische) muntsystemen zijn, drukt dat op termijn de vraag naar regulier krediet bij de banken, waardoor ook de prijs van geld (dus de rente) zal verminderen.¹¹

Het is nog te vroeg om te zeggen hoe het geldlandschap eruit zal zien eens complementaire muntsystemen met een ecologisch of sociaal doel volop doorbreken, en hoe dit bijvoorbeeld de definitie en valorisatie van arbeid zal beïnvloeden¹². Niemand kan daar op dit moment uitspraken over doen, daarvoor is de complexiteit en onvoorspelbaarheid van het systeem veel te groot¹³. Het belangrijkste is evenwel dat het oude paradigma stilaan niet te dichten barsten vertoont en dat radicaal nieuwe – en door de blunders van het oude systeem wijs geworden – alternatieven het daglicht zien.

Nieuw geld, nieuwe mogelijkheden

Een geldsysteem is een complex fenomeen, en de alternatieven nemen dan ook diverse vormen aan, naargelang de aspecten van het klassieke geld die ze veranderen. Zo is er al een verschil tussen banken die alleen maar monetaire winst beogen en ethische banken, die het geld van de spaarders enkel inzetten om sociaal en ecologisch verantwoorde initiatieven te financieren. Ze zijn transparant over de projecten die ze financieren, en trekken vooral klanten aan voor wie sociale en ecologische doelen even belangrijk zijn als interest. Tevens bestaan er organisaties die geld van burgers bijeenbrengen om renteloze leningen te verstrekken¹⁴. Voor heel wat burgers is de maatschappelijke meerwaarde die deze organisaties realiseren even belangrijk, zo niet belangrijker dan de rente die ze op hun spaargeld kunnen halen. Deze initiatieven gebruiken nog klassiek geld, maar laten dat circuleren onder door henzelf geformuleerde voorwaarden. Maar omdat dit geld natuurlijk eerst moet worden gecreëerd, blijven ze nog schatplichtig aan het proces van geldschepping door banken.

Aan de andere kant van het spectrum staan initiatieven die zelf geld scheppen en dus ook zelf de regels bepalen waaronder dat geld in omloop komt. Ruilsystemen van onderlinge diensten, zoals LETS¹⁵, *Time Banks* of *Mutual Aid Systems* laten mensen onderling

diensten ruilen, en hanteren een soort puntensysteem om de transacties op te volgen en te stimuleren. Gelijkaardige systemen kunnen ook door lokale overheden worden ontwikkeld om burgers te motiveren zich voor een sociaal of ecologisch doel in te zetten. In Vlaanderen zijn de Torekes (Gent), Troeven (Turnhout) en de E-portemonnee (Limburg) daar voorbeelden van.

Dergelijke muntkringen bieden ook bedrijven de kans om nieuwe businessmodellen te verkennen en zich op de toekomst voor te bereiden. Wie aan een lokale muntkring deelneemt, kan een aantal nieuwe transacties optekenen, die evenwel niet in het klassieke verdienmodel passen, maar die naar de toekomst toe wellicht nieuwe perspectieven bieden. Het leerproces rond nieuwe muntsystemen is volop aan de gang, en wie hieraan participeert, bereidt zich voor op de toekomst, ook al is het nog onduidelijk hoe die er concreet uit zal zien.

Ook bestaan er muntkringen die worden opgestart door groepen van bedrijven (eventueel in samenwerking met lokale overheden). In Vlaanderen lanceerde de Sociale Innovatiefabriek de SIF, een munt waarmee startende bedrijven onderling kennis uitwisselen en van elkaar leren¹⁶. Elders groeperen kleine bedrijven zich, wanneer zij moeilijk aan krediet raken of cashflowproblemen krijgen doordat facturen van grote bedrijven en overheden pas na enkele maanden worden voldaan terwijl zij hun lonen en onderaannemers sneller moeten betalen en een kaskrediet hen op kosten jaagt. Een beproefde remedie is dat lokale bedrijven onderling afspreken om de betaling niet af te wachten, maar de factuur (de 'belofte' van geld, of de 'claim' op geld) zelf als transactiemiddel te gebruiken.

Succesvolle voorbeelden daarvan zijn commerciële bartersystemen zoals de Sardex (Zuid-Italië), de RES (België) en de WIR (Zwitserland). Wanneer de economie slabakt, blijven bedrijven of regio's met veel overschotten (aan goederen of aan arbeidskracht) zitten. Door een commercieel bartersysteem op te zetten, krijgen bedrijven de kans tegen een renteloze lening, uitgegeven door het barterbedrijf, een overschot van een ander bedrijf te kopen. Ze krijgen daarmee een negatief saldo, maar dat kunnen ze op een ander moment weer goedmaken door iets van hun eigen overschotten te verkopen, en dat hoeft niet aan hetzelfde bedrijf te zijn, maar aan het netwerk. Hoe groter en gevarieerder het netwerk is, hoe beter het functioneert. Het barterbedrijf bemiddelt en animeert het netwerk, trekt nieuwe leden aan die 'overschotten' kunnen leveren waar nood aan is, en regelt de onderlinge transacties. Wie in dit systeem iets aan een ander bedrijf 'verkoopt', ontvangt hiervoor geen klassiek geld, maar een rentevrij bestedingstegoed, dat wel dezelfde waarde als gewoon geld heeft. Dat laatste maakt het voor de bedrijven gemakkelijk om in te stappen, het is een systeem dat hen vertrouwd voorkomt, maar dat hen tegelijk de kans biedt om te ervaren wat een ander muntsysteem allemaal mogelijk maakt wat met gangbaar geld niet meer lukt.

Banken hebben op die manier niet langer het monopolie op het uitgeven van leningen, en dus raken ze zo ook hun greep kwijt op de voorwaarden waaronder kapitaal ter beschikking wordt gesteld. In crisistijden zijn banken minder geneigd om kredieten te verstrekken, wat maakt dat de economie nog meer vastloopt. Lokaal geld wordt ingezet om in een bepaalde regio opnieuw een economische dynamiek op gang te brengen en onbenutte resources in te zetten voor onvervulde noden, ook als daar geen bankengeld voor beschikbaar is.

Een antidotum tegen crisissen

Het gaat bij een ecologisch geldsysteem (per definitie) om een diversiteit van muntkringen, telkens ontworpen op maat van de noden en mogelijkheden die in een bepaalde regio voorhanden zijn. Dankzij de software waarop het geld draait, kan men ook flexibel de voorwaarden aanpassen. Vaak wordt een 'negatieve interest' gehanteerd, een waardevermindering voor geld dat op iemands rekening blijft staan. Dat zet de eigenaar van de munten ertoe aan zijn geld weer te spenderen, waardoor de middelen in de gemeenschap blijven rondgaan, andere mensen weer koopkracht kunnen verwerven en hun noden kunnen vervullen. De taks die men betaalt als men het geld lang in bezit houdt, kun je vergelijken met de vervaldatum op een waardebon: zodra deze datum nadert, ben je gemotiveerd om hem te gaan verzilveren.

Zo stuurt het ontwerp (de regels) van het geld ook het gedrag van mensen, en beloont hen voor gedrag dat ook goed is voor de gemeenschap. Door negatieve interest (of 'demurrage') te hanteren, ervaren mensen dat het niet zinvol is om geld op te potten: hoe meer ze oppotten, hoe meer heffing ze betalen. Zodra het geld wordt gespendeerd en weer in omloop wordt gebracht, kunnen weer nieuwe noden vervuld worden en blijft de economische activiteit in de gemeenschap op peil. Dit alles is mogelijk zonder dat overheden leningen moeten aangaan voor extra economische investeringen, en soms een tweede lening moeten aangaan om de rente op de eerste lening te betalen.

Het lanceren van een eigen munt die de lokale 'overschotten' laat circuleren, is dan ook een veel constructievere oplossing dan het verhogen van de staatsschuld of het opleggen van bezuinigingen. Geen wonder dat sinds het uitbreken van de Griekse crisis het aantal lokale munten in Griekenland hand over hand toeneemt.¹⁷

Vaak wordt gesteld dat er voor het oplossen van ecologische of sociale problemen geen geld is. Of men stelt dat het nodig is om eerst de economische groei weer aan te zwengelen, zodat men via het belastinggeld weer middelen binnenkrijgt om sociale of ecologische problemen aan te pakken. Om de symptomen van de ziekte te bestrijden, moet men met andere woorden de kwaal weer aanwakkeren, tenminste zolang men het klassieke geldsysteem als het enige 'echte' geld erkent. Ervaringen met lokale munten tonen echter aan dat het ook juist andersom kan werken, dat men door lokale overschotten te mobiliseren via lokaal ontworpen munten, juist de economie een boost kan geven.

In Curitiba, een stad in Brazilië, weet men er alles van.¹⁸ De bevolking groeide er van 120.000 inwoners in 1942 naar 2,3 miljoen in 1997. Een groot deel van de bewoners leefden in favela's (krottenwijken). Afval was een enorm probleem, omdat de vuilniswagens niet door de nauwe straatjes heen konden. De overal verspreide vuilnishopen waren ook een broeihaard voor epidemieën. Jaime Lerner, die in 1971 burgemeester van Curitiba werd, had geen geld voor de klassieke oplossingen, zoals het inzetten van bulldozers of het aanleggen van nieuwe straten. Wat Curitiba wél had, was een overvloedige aanvoer van fruit en groenten, dankzij de vruchtbare grond en het tropische klimaat van de regio. Het had ook een stedelijk bussysteem dat onderbenut werd en dat de meeste van de favelabewoners zich niet konden veroorloven.

Het gaat bij een ecologisch geldsysteem (per definitie) om een diversiteit van muntkringen, telkens ontworpen op maat van de noden en mogelijkheden die in een bepaalde regio voorhanden zijn.

Deze lokale 'overschotten' werden ingezet om de stedelijke problemen op te lossen. Grote containers werden aan de rand van de favela's geplaatst. Iedereen die een volle zak gesorteerd afval bracht, kreeg een buskaartje of een plastic chip die geruild kon worden voor pakketjes vers fruit en groenten. Scholen die papier en karton inzamelden, kregen punten waarmee ze schoolschriften konden kopen. Tienduizenden kinderen en hun ouders zetten zich aan het sorteren van afval. De volwassenen konden zo de bus nemen om in de stad op zoek te gaan naar werk. Al gauw werden de bustickets op de lokale markten als ruilmiddel aanvaard. In drie jaar tijd ruilden ruim honderd scholen 200 ton afval in voor 1,9 miljoen schriften. De papierrecyclage alleen al spaarde het equivalent van twaalfhonderd bomen per dag! Uiteindelijk werd meer dan zeventig procent van de huishoudens in het programma betrokken. Andere gelijkaardige programma's werden ontwikkeld voor de restauratie van historische gebouwen, de aanleg van groene zones en voor de bouw van woningen, allemaal door gebruik te maken van middelen die zo goed als geen financiële lasten voor de stad betekenden.

De vele acties – het schoonmaken van de openbare ruimte, de restauratie van de stad, beter onderwijs, werkcreatie, preventie van ziektes en hongerbestrijding – werden opgezet zonder dat hiervoor belastingen werden geheven, rijkdom herverdeeld, obligaties uitgegeven of staatsleningen aangegaan. De projecten brachten voor niemand kosten mee, maar kwamen wel iedereen ten goede. Ook de resultaten in zuiver economische termen zijn opmerkelijk. Van 1975 tot 1995 groeide het bbp van Curitiba gemiddeld 75 procent sneller dan dat van de deelstaat en 48 procent sneller dan dat van Brazilië als geheel. De gemiddelde inwoner van Curitiba had een inkomen van drie keer het Braziliaanse minimuminkomen, en indien men de inkomsten in niet-traditioneel geld meetelt (zoals de buskaartjes of tokens voor voedsel), dan was het reële inkomen nog eens 30 procent hoger. Maar de resultaten op menselijk vlak, de hervonden waardigheid en de hoop op een betere toekomst, laten zich niet in cijfers uitdrukken...

Bio

Hugo Wanner studeerde sociologie en economie. Sinds 1983 is hij actief bij FairFin vzw. Hij is bestuurder bij Socrowd cvba en bij het Fonds Celina Ramos. Hij was en is betrokken bij diverse initiatieven met complementaire munten in Vlaanderen en bij het Europese project 'Community Currencies in Action' (CCIA).

Anne Snick is Doctor in de Pedagogische wetenschappen en baccalaureus in de filosofie. Sinds dertig jaar is zij actief op het vlak van gelijke kansen, solidaire economie en duurzaamheid. Zij is bestuurslid van de Club of Rome – EU chapter en is verbonden aan de Universiteit voor het Algemeen Belang (UAB vzw).

Eindnoten

1. Toxopeus Helen & Van Arkel, H. (2014). Een @nder soort geld. Utrecht: STRO, p. 280.
2. Zie de input die BusinessEurope gaf aan EC-Vicepresident Timmermans betreffende 'te herroepen maatregelen': naast de circulaire economie gaat het om genderrichtlijnen en de tax op financiële transacties. Bron: http://www.euractiv.com/files/business-europe_statement_to_the_new_commission_-_business_input_to_the_screening_exercise_by_vice-president_timmermans.pdf.
3. Tot diezelfde conclusie kwam ook het onderzoeksproject 'Wijze wetenschap' dat in opdracht van het ISbekeek of het huidige innovatielandschap in staat is om snel en adequaat antwoorden te bieden op de grote maatschappelijke uitdagingen. http://www.florainfo.be/IMG/pdf/rapport_wijze_wetenschappen-2-2.pdf
4. Zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Epicykels>
5. EU Parlements lid Gerben-Jan Gerbrandy formuleert het als volgt: 'We are obviously not making the fight against climate change an easy ride. It's still going to be incredibly difficult to reach an international agreement (...) that is sufficient for staying below the 2 degrees limit. The main problems? Money, obviously...' Bron: <http://www.gerbrandy.eu/an-air-of-optimism/>. Zelfs universiteiten – die toch met gemeenschapsgeld gefinancierd zijn en voor de democratisering van kennis garant moeten staan – kunnen tegenwoordig patenten nemen op de uitvindingen van hun medewerkers. 'Tussen 1981 en 1990 en tussen 1991 en 2000 dienden de Vlaamse universiteiten samen respectievelijk 41 en 162 patentaanvragen in bij het EPO. In 2010 alleen waren dat er 225. Een goede zaak, meent ... het kabinet van Vlaams minister van innovatie' (De Cleene, o.c.).
6. Dit wordt in de wetenschappelijke literatuur omschreven als 'the domestication, capture and stifling of transformative potentials, through the inertia and co-optive power of existing governance constellations'. Pel, B. and Bauler, T. (eds) (2014), *The Institutionalization of Social Innovation: Between Transformation and Capture*. TRANSIDeliverable 2.2, TRANSIT: EU SSH.2013.3.2-1 Grant agreement no: 613169. In dit geval gaat het om politieke constellaties die het monopolie van de geldcreatie bij de banken blijven leggen.
7. Dit wordt omstandig beargumenteerd in Rifkin, J. (2014). *The zero marginal cost society. The internet of things, the collaborative commons, and the eclipse of capitalism*. New York: Palgrave Macmillan.
8. Lietaer, B., Snick, Anne & Kampers, E. (2014). *Maak je buurt uitmuntend! Handboek gemeenschapsmunten voor lokale besturen en organisaties*. Brussel: Agentschap voor Binnenlands Bestuur.
9. Toxopeus & Van Arkel, o.c., p. 21.
10. Orsi, Janelle (2012). *Practicing law in the sharing economy*. Dergelijke kaders zijn nodig omdat ieder systeem riskeert door het oude systeem gerecupereerd te worden (LLN). Systemen als Uber en Airbnb gebruiken methodes van de deeleconomie, maar nog steeds met privéwinst als oogmerk. Ze handhaven dus het klassieke doel van monetaire groei, maar onttrekken zich aan de arbeidswetgeving en sociale wetten door het risico (maar niet de winst) te 'delen'. Zie <https://www.youtube.com/watch?v=xpg4PjGtbu0>.
11. Toxopeus & Van Arkel, o.c., p. 255.
12. Snick, A. (2015). Een andere visie op arbeid: van 'loonarbeid' naar 'inzet'. – In: Jef Peeters (Red.). *Veerkracht en Burgerschap. Sociaal werk in transitie*. Berchem: EPO, pp. 255-266.
13. Wijkman, A. & Skånberg, K. (2015). *The circular economy and benefits for society. Jobs and climate clear winners in an economy based on renewable energy and resource efficiency*. Club of Rome, p. 55.
14. Wanner, H. (2015). Waarom er altijd te weinig geld is. – In: Jef Peeters (Red.). *Veerkracht en Burgerschap. Sociaal werk in transitie*. Berchem: EPO, pp. 267-279.
15. Local Exchange and Trade Systems; zie <http://www.letsvlaanderen.be/>
16. Zie <http://www.socialeinnovatiefabriek.be/nl/ontdek-samen#sthash.35VqDzQK.dpbs>.
17. Roberts, Naomi (2015). Alternative currencies flourish in Greece as Euros are harder to come by. *The Wall Street Journal*, 30/08/2015. <http://www.wsj.com/articles/alternative-currencies-flourish-in-greece-as-euros-are-harder-to-come-by-1439458241>.
18. Bron: <http://www.lietaer.com/2010/09/the-story-of-curitiba-in-brazil/>.